DOMINUOJANTYS TEISĖS TIKSLAI

Vladimir Kosatyj, LL. M.
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantas
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 2 36 61 75
El. paštas: v.kosatyj@gmail.com

Straipsnio tyrimo objektas yra sisteminė skirtingų idėjų, pretenduojančių į dominuojančio teisės tikslo statusą, analizė. Ja siekiama atsakyti į klausimus, susijusius su skirtingų tikslų tarpusavio ryšiais. Ar skirtingų pretendentų į pagrindinio teisės tikslo vietą egzistavimas suponuoja neišvengiamą jų atskirumą vienas nuo kito? Ar yra įmanoma pagrįsti bendrą požiūrį į šias idėjas, pagal kurį nė viena atskirai paimta idėja, o tik jų junginys gali būti laikomas dominuojančiu teisės tikslu? Straipsnyje pateikiami argumentai, patvirtinantys antrosios iš nurodytų alternatyvų teisingumą.

Das Objekt der Forschungen des Artikels ist die Systemanalyse verschiedener Ideen, die den Status des vorherrschenden Zwecks des Rechtes beanspruchen. Ein Ziel der gegebenen Analyse ist der Versuch, auf die Fragen zu antworten, die mit den Beziehungen verschiedener Zwecke verbunden sind. Ob die Existenz verschiedener Bewerber um die Stelle des Hauptzwecks des Rechtes Gründung für ihre Teilung ist? Ob die Existenz der einheitlichen Ansicht über diese Ideen möglich zu rechtfertigen, laut denen nicht eine abgesondert genommene Idee, und nur ihr Komplex der Hauptzweck des Rechtes bilden kann? Im Artikel werden die Argumente gebracht, die die Begründetheit des zweiten der angegebenen Ansicht über den Zweck des Rechtes bestätigen.

Įvadas

Teisės mokslo istorijoje buvo pateikta skirtingų idėjų, kuriomis būtų galima apibrėžti pagrindinį teisės tikslą. Gustavo Radbrucho nuomone, galima kalbėti apie trijų pagrindinių teisės tikslų egzistavimą: bendrą gerovę (*Gemeinwohl*), teisingumą (*Gerechtigkeit*) ir teisės saugumą (*Rechtsicherheit*) [11, p. 88]. Be Radbrucho nurodytų tikslų, galima išskirti dar dvi teisei svarbias idėjas. Tai yra Kanto, Millio, Locko bei kitų teisininkų ir filosofų iškeliamas laisvės tikslas (jo svarbą pripažino ir Radbruchas [12, p. 26]) bei Hobbso suformuluotas individo saugumo tikslas. Šie tikslai taip pat gali būti laikomi valstybės legitimacijos pagrindo ir ribų nustatymo kriterijais [8, p. 22].

Tačiau dažniausiai šios idėjos buvo analizuojamos autonomiškai, siekiant atskirai įvertinti jų teisingumą / klaidingumą, ir platesnė sisteminė jų analizė nebuvo atliekama. Toks sisteminis nurodytų idėjų tyrimas yra šio straipsnio objektas. Atsižvelgiant į tokį tyrimo objektą pagrindiniai naudojami tyrimo metodai yra sisteminis ir analitinis. Reikia pažymėti, kad Lietuvoje platesnė sisteminė teisės tikslų analizė taip pat nebuvo atliekama.

Pagrindiniai teisės tikslai

Teisingumo teisės tikslas. Analizuojant teisingumo teisės tikslą, galima remtis Aristotelio požiūriu į teisingumą, pagal kurį, teisingumas reiškia lygybę, tačiau ne absoliučią visų individų lygybę, bet santykinę, kuri remiasi teiginiu, jog visi vienodi turi gauti vienodai, o nevienodi – skirtingai [1, p. 106–107]. Šis lygybės postulatas yra būdingas santykiams tarp individų ir visuomeninio darinio, t. y. visuomenės paskirstymo individams turimų gėrių (*iustitia distributiva*). Santykių tarp pačių individų teisingumo (lygybės) tikslas – kad tarp santykio dalyvių tarpusavyje vykdomų prievolių egzistuotų lygybė, t. y. viena šalis negali iš kitos reikalauti daugiau, nei ji pati gauna [11, p. 90] (*iustitia commutativa*). Tačiau bendras santykinis lygybės aspektas abiem atvejais negali būti paliekamas nuošalyje. Tai reiškia, kad tiek pirmų, tiek antrų santykių atvejais galima suformuluoti abstrakčias normas, kurios remiasi tam tikrų santykių ar asmenų santykinės lygybės principu. Tai yra teisės normos turi apibrėžti vienodais laikomus santykius ar asmenų grupes ir įtvirtinti vienodą elgesio modelio laikymąsi tokiais atvejais.

Teisės saugumo teisės tikslas. Teisės saugumui reikia saugių teisės nuostatų pažinimo galimybių, saugiai nustatyti faktus, nuo kurių priklauso teisės nuostatų taikymas, ir saugaus nustatytos teisės įgyvendinimo [11, p. 96]. Tai reiškia, kad individas yra suinteresuotas teisės pastovumu. Iš esmės tai yra teisingumo / lygybės tikslo galiojimo laiko atžvilgiu išraiškos forma. Remiantis lygybės principu reikalaujama ne tik to, kad su konkrečiu individu būtų elgiamasi taip pat kaip ir su jam lygiu, bet ir kad tokio elgesio modelio būtų laikomasi nuolat. Taip individas yra apsaugotas nuo piktnaudžiavimo valstybės valdžia ir nuo nepagrįsto teisės kitimo[1]. Šis teisės tikslas turi užkirsti kelią atsirasti situacijoms, identiškoms nacistinės Vokietijos atvejui, kai teisėjai gavo teisę nukrypti nuo Baudžiamojo ir Civilinio kodeksų, savo nuožiūra nustatinėti bausmes, remdamiesi ne rašytinės teisės normomis, o „sveiku tautiniu jausmu“ ir „vokiečių liaudės bendrumo“ interesais [14, p. 235]. Šiuolaikinės demokratinės valstybės valdymo formos pagrindiniai saugikliai, padedantys įgyvendinti teisės saugumo tikslą, yra valdžių padalijimo principas ir sudėtinga Konstitucijos keitimo tvarka [11, p. 97].

Laisvės teisės tikslas. Laisvės idėjos dominavimo teorijos vienas iš pradininkų Dž. Lockas savo „Dviejuose traktatuose apie valdymą“ apibrėždamas laisvės tikslą nurodė, kad žmonių laisvę, egzistuojant valdymo sąlygoms, įkūnija gyvenimas, atitinkantis pastovų įstatymą, bendrą visiems tos visuomenės nariams ir nustatytą tos visuomenės įstatymų leidžiamosios valdžios; tai yra laisvė vadovautis nuosavu noru visais atvejais, kai to nedraudžia įstatymas, ir nebūti priklausomu nuo nepastovios, neapibrėžtos, nežinomos savavaldiškos kito žmogaus valios [17, p. 274–275]. Tai reiškia, jog laisvės idėja negali būti tapatinama su savivalės idėja. Ji reikalauja palikti individui „tuščią“ erdvę, kurioje jis nebus varžomas jokių išorės nuostatų ir galės savarankiškai priimti sprendimus. Dwor-

[1] Reikia pabrėžti, kad „teisės saugumo“ idėja beveik nėra vartojama absoliučiuoju požiūriu. Kalbant apie teisės saugumą dažniausiai ne paneigiamos bet kokios teisės kitimo galimybės, o turima omenyje aiškių teisėkūros ribų, principų ir procedūrų nustatymo būtinumas.

kinas šią poziciją išaiškina nurodydamas, jog „... įstatymai, kurie varžo vieną žmogų, grįsdami varžymą vien tuo, kad jis yra nekompetentingas nuspręsti, kas jam pačiam yra gerai, yra didžiai užgaulūs jo atžvilgiu. Jie jį intelektualiai ir moraliai verčia paklusti konformistams, sudarantiems daugumą ir atimantiems iš jo nepriklausomybę, į kurią jis turi teisę“ [3, p. 369–370].

Individo saugumo teisės tikslas. Individo saugumo vertybės dominavimo teorijos pradininkas buvo T. Hobbsas. Jis suformulavo nemažai prigimtinių įstatymų. Pagrindinis iš jų postulavo, jog „prigimtinis įstatymas yra nurodymas, arba žmogaus proto atrasta bendra taisyklė, pagal kurią žmogui yra draudžiama daryti tai, kas daro neigiamą įtaką jo gyvenimui arba atima iš jo išteklius, būtinus jo išlaikymui, ir ignoruoti tai, ką jis laiko geriausia gyvybės išsaugojimo priemone“ [5, p. 99]. Pripažįstant šio teisės tikslo dominavimą, individo pagrindinis reikalavimas yra situacija, kai teisės normos yra orientuotos į jo fizinio išlikimo ir materialaus aprūpinimo būtinais ištekliais garantavimą. Tai reiškia, kad būtent individas yra šio tikslo šaltinis.

Bendros gerovės teisės tikslas. Šis teisės tikslas yra skirtas bendromis pripažintų vertybių ir interesų apsaugai. Kartu tai reiškia, jog bendra gerovė į dėmesio centrą iškelia ne izoliuoto individo poreikius ir interesus, o tam tikro kolektyvo (bendruomenės ar visuomenės) tikslus. Tam tikra socialinė tvarka pripažįstama vertinga, tai lemia būtinybę įtvirtinti teisės sistemoje jos apsaugą.

Individualistinių ir viršindividualistinių teisės tikslų atskyrimo teorija

Visus išvardytus teisės tikslus galima suskirstyti į dvi grupes: individualistinius (teisingumas, teisės saugumas, laisvė ir individo saugumas) ir viršindividualistinius (bendros gerovės) teisės tikslus [12, p. 26]. Skirstymo į šias grupes pagrindas yra tikslų ir prioritetų kilmės šaltiniai.

Viršindividualistinis bendros gerovės teisės tikslas yra – ne vieno individo interesai, o tam tikros daugumos prioritetai [11, p. 88–89]. Bendros gerovės viršindividualistinio teisės tikslo kilmės šaltinis yra tam tikro individų junginio poreikių tenkinimo būtinumas. Tai yra teisės tikslas kyla ne iš individo, o iš viršindividualistinio darinio interesų. Atitinkamai tai lemia visų individualių interesų subordinuotą padėtį bendros gerovės teisės tikslo atžvilgiu. Tam tikras individualus interesas gali būti pripažįstamas teisės sistemos, jeigu jis yra susijęs su bendros gerovės teisės tikslu. Tai reiškia, kad individualūs interesai negali būti laikomi vertybės patys savaime. Jų vertingumas priklauso nuo to, kiek jie prisideda prie bendros gerovės įgyvendinimo.

Tačiau ne vien viršindividualistinių subjektų interesai gali būti pagrindas formuojant teisės tikslus. Del Vecchio yra nurodęs, kad yra du socialinės tikrovės elementai „valstybė ir žmogus“ [2, p. 4, 26]. Todėl yra reali galimybė formuotis iš individo interesų kylantiems individualistiniams teisės tikslams. Jie neatsisako daugiau nei vienam individui tarnaujančio bendro intereso idėjos, tačiau dominuojant individualistiniam teisės tikslui tokie bendri interesai turi būti išvedami iš individualistinių siekių ir subordinuojami jiems. Tai reiškia, kad bendrų interesų egzistavimo būtina sąlyga tampa jų atitikties individualistiniams teisės tikslams įrodymu. Taigi, bendri interesai gali egzistuoti tik kai jie

padeda individualistiniams teisės tikslams egzistuoti ar juos įgyvendinti, t. y. tam tikras bendras interesas gali būti akceptuojamas teisės sistemos tik dėl to, kad jis yra iš esmės skirtas individualistiniams poreikiams tenkinti.

Pripažinimas, kad individualistiniai teisės tikslai (teisingumas, laisvė, teisės ir individo saugumas) ir viršindividualistinis bendros gerovės teisės tikslas turi skirtingus kilmės šaltinius, yra pagrindas pagrįsti šių dviejų rūšių teisės tikslų atskirumą ir tam tikrais ribiniais atvejais net priešingumą. Šios pozicijos atstovas buvo Radbruchas, bandęs nurodyti aiškų teisingumo ir bendros gerovės bei teisės saugumo ir bendros gerovės tikslų atskirumą.

Teisingumas (lygybė) ir bendra gerovė. Analizuodamas bendros gerovės ir teisingumo santykį Radbruchas rėmėsi jų kilmės šaltinių skirtumu. Todėl, anot Radbrucho, yra būtina atskirti viršindividualistinės kilmės lygybę, kaip visuomenės suinteresuotumą visų jos narių lygiu statusu, ir individualistinį lygybės siekį, įkūnijantį individo interesą, kad su juo būtų elgiamasi taip pat kaip ir su kitais individais.

Visuomeninė lygybė, kaip atskiras bendros gerovės elementas, reiškia veiksmų neteisėtumą dėl tos priežasties, jog jie pažeidžia institucionaliai nustatytą visuomeninę lygybę. Tam tikroms vertybėms priskiriamas aukščiausias statusas visuomenėje ir jos laikomos bendros gerovės užtikrinimo priemonėmis. Toks jų universalumas suponuoja reikalavimą kiekvienam visuomenės nariui gerbti šias vertybes. Tokiu būdu tarp individų nustatomi lygybės ryšiai. Tai reiškia, kad neteisėtumo pagrindas tokiu atveju yra būtent bendros gerovės tikslo pažeidimas. Toks pažeidimas yra individų nelygybės atsiradimo priežastis [11, p. 91]. Tokiu atveju elgesys yra neteisėtas ir dėl to pažeidžiantis lygybės principo reikalavimus. Tai yra lygybės tikslo turinį nustato ne pats individas, o jam „iš viršaus“ paduodamas teisingas lygybės turinys.

Kalbant apie teisingumą (lygybę) kaip individualistinį teisės tikslą, tai yra individų interesas, kad su lygiais būtų elgiamasi vienodai. Šis individualistinis siekis, o ne institucionaliai nustatyta neteisėta veika ir yra individualistinio lygybės tikslo dėmesio centre. Niekas nėra vertas pagarbos tik dėl to, kad jis yra naudingas, o atvirkščiai, yra naudingas dėl to, kad yra vertas pagarbos [9, p. 162]. Lygybės turinio nustatymas vyksta ne „iš viršaus į apačią“, o „iš apačios į viršų“, individo suformuluotą teisingumo supratimą visuomeninėms institucijoms įtvirtinant teisės normomis. Todėl veiksmas laikomas neteisėtu tik dėl to, kad pažeidžia individualistinį lygybės tikslą, t. y. individo reikalavimą, kad konkrečiu atveju su juo būtų elgiamasi taip kaip ir su kitais asmenimis, kurie yra apibrėžiami vienodai kaip ir jis. Taigi kalbama apie veiksmą, pažeidžiantį lygybės principą ir dėl to esantį neteisėtą.

Teisės saugumas ir bendra gerovė. Radbruchas, analizuodamas teisės saugumo tikslą, nurodo būtinybę skirti dvi šio termino reikšmes. Pirma, kai saugumas užtikrinamas su teisės pagalba (pavyzdžiui, apsauga nuo vagysčių, nužudymo ir t. t.) [7, p. 170]. Toks teisinis saugumas turi būti suprantamas kaip vienas iš bendros gerovės teisės tikslo elementų [11, p. 96]. Antra, tai yra pačios teisės, jos turinio saugumas [7, p. 170]. Šiuo požiūriu teisės saugu-

mas yra individualistinis teisės tikslas. Kaip ir teisingumo / lygybės teisės tikslo ir bendros gerovės teisės tikslo atskyrimo atveju nurodytų dviejų teisės saugumo tikslo prasmių egzistavimo priežastis yra skirtingi jų kilmės šaltiniai.

Bendros gerovės tikslas pripažįsta tam tikrų vertybių svarbą ir kelia reikalavimą nustatyti jų teisinę apsaugą. Tam tikras elgesys gali būti laikomas neteisėtu ir dėl to pažeidžiančiu teisės saugumą: valstybės valdžiai yra suteikiama teisė nustatyti ir įtvirtinti įstatymuose pagrindines bendras vertybes, kurių apsaugai padės teisė. Tokie įstatymai yra laikomi valdžios valios išraiška, kuri bus privaloma individams, susietiems su tokia valdžia paklusnumo santykiais. Individo paklusnumo pareigos pažeidimas bus laikomas ne teise ir prieštaraujančiu teisės saugumui [11, p. 102]. Teisės saugumas, kaip sudedamoji bendros gerovės dalis, yra suprantamas kaip valstybės valdžios teisės reikalauti iš individo paklusnumo teisinei tvarkai ir atitinkama individo pareiga paklusti.

Teisės saugumas, kaip individualistinis teisės tikslas, kyla ne iš viršindividualistinio poreikio nustatyti bendrų vertybių apsaugą, o iš individualaus intereso. Individas turi teisę reikalauti, kad jo ilgalaikių planų būtų paisoma ir jiems nebūtų keliamas nepagrįstas pavojus. Vienas iš tokio pavojaus atvejų yra valstybės valdžios savavališkas egzistuojančio teisinio reglamentavimo keitimas, kuris mažintų individo galimybes kurti ilgalaikius planus. Individas turi teisę reikalauti iš valstybės valdžios susilaikyti nuo tokių veiksmų atlikimo ir nekelti pavojaus jo ilgalaikiams planams, o valstybės valdžia turi pareigą užtikrinti, kad teisės normų kūrimo ir jų keitimo procedūros vyktų laikantis nustatytų kriterijų ir procedūrų.

Laisvė bei individo saugumas ir bendra gerovė. Nors Radbruchas nėra pateikęs laisvės ir bendros gerovės bei individo ir bendros gerovės atskyrimo analizės, tačiau, remiantis visuomenės ir individo priešpriešinimo idėja, galima apibrėžti ir Radbrucho neaptartas antagonistines poras.

Laisvas yra toks individas, kuris turi realią galimybę savo pasaulyje, susijusiame tik su juo, laisvai rinktis vertybes ir elgesio normas. Pavyzdžiui, apsisprendimas girtauti ar ne priklauso tokiam individo pasauliui ir niekas iš išorės pasaulio negali aktyviai paveikti jo sprendimo. Iš to plaukia, kad niekas, išskyrus patį individą, negali priimti jokių sprendimų, susijusių su šia sritimi. Pagal Millio teoriją, reikia skirti visuomenės galių veikimo sritį (santykiai tarp individų, kurie gresia vieno iš jų savisaugai) ir individualios laisvės sritį, kur jis yra absoliutus savo kūno ir dvasios valdovas [10, p. 14]. Jis pabrėžė, jog, kai individo elgesys nepažeidžia kitų individų laisvių, o turi neigiamą poveikį jam pačiam ir taip šis individas gali neigiamai veikti visuomenę, tai visuomenė turi sutikti su jos patiriamu blogiu vardan aukštesnio individualios laisvės gėrio [10, p. 91]. Vadinasi, laisvės teisės tikslas kyla iš individo suinteresuotumo turėti galimybę tam tikrose srityse priimti savarankiškus sprendimus.

Bendros gerovės pagrindu gali būti nustatomi tam tikri individams privalomi elgesio modeliai, juos priėmus būtų negalimi individo savarankiški sprendimai. Taigi laisvės ir bendros gerovės teisės tikslų atskyrimas remiasi tuo, kad individualistinė laisvė rodo individo interesą priimti sava-

rankiškus sprendimus, o bendra gerovė, kildama iš viršindividualistinių siekių, gali kelti būtinybę priimti bendrai privalomus sprendimus.

Individo saugumo teisės tikslas taip pat kyla iš individualistinių interesų. Individas, siekdamas savo išlikimo, kelia reikalavimą įtvirtinti teisės sistemoje atitinkamas normas. Kartu toks požiūris į individo saugumą turi būti atskirtas nuo bendros gerovės keliamo individo saugumo siekio. Pastaruoju atveju individo saugumas nėra savitikslis, o tik įkūnija visuomenės suinteresuotumą apsaugoti individą, taip apsaugant pačios visuomenės egzistavimą.

Apibendrinant galima nurodyti, kad dominuojančių teisės tikslų atskyrimo koncepcija remiasi dviem idėjomis. Pirma yra teisės tikslų skirtingi kilmės šaltiniai (individo arba viršindividualistinio junginio interesai). Antra – ekvivalentiškumo tarp jų pripažinimas, t. y. nuostata, kad „Vieno žmogaus teisė yra tokia pat šventa kaip ir bet kokia milijono žmonių teisė“ [2, p. 26]. Teisės tikslų atskyrimas kartu sąlygoja būtinybę vienam iš jų suteikti pagrindinę dominuojančią poziciją. Policinėje valstybėje teisė garantuotų bendros gerovės tikslo dominavimą, prigimtinės teisės mokykla remiasi teisingumo tikslu, pozityvioji teisė pabrėžia teisės saugumo tikslo viršenybę [11, p. 104], liberali teisės sistema bus grindžiama laisvės ir individo saugumo teisės tikslais.

Pagrindinių teisės tikslų sujungimo koncepcija

Tačiau ar dominuojančių teisės tikslų atskyrimo idėja yra nenuginčijama? Ar galima jai priešpriešinti bendrą požiūrį į individualistinius ir viršindividualistinius teisės tikslus? Iš tikrųjų platesnė dominuojančių teisės tikslų analizė, neapsiribojant vien skirtingų jų kilmės šaltinių pripažinimu, pateikia argumentų, pagrindžiančių bendro požiūrio į dominuojančius teisės tikslus koncepciją.

Analizuojant bendro požiūrio į teisės tikslus egzistavimo galimybes, reikia išskirti du klausimus, į kuriuos neatsakius tokios teorijos egzistavimas tampa neįgyvendinamas. Pirmas klausimas yra susijęs su dichotomija individas–visuomenė. Ar tai reiškia, kad tarp jų tikslų gali būti konfliktas? Ar galima nuginčyti griežtą individo ir valstybės tarpusavio atskyrimą? Teigiamas atsakymas į antrą klausimą gali paremti vienodo teleologinio požiūrio į teisės tikslus egzistavimą, yra susijęs su pačių individualistinių ir visuomeninių teisės tikslų turinio ryšiais ir jų pakankamumo analize. Tai yra klausimas, ar individualūs ir visuomeniniai teisės tikslai negali turėti bendro pirminio pagrindo, kuriuo remiasi jų egzistavimas, ir ar gali bent vienas iš jų tapti visų teisės normų atsiradimo ir egzistavimo pagrindu?

Socialinis bendro požiūrio į teisės tikslus aspektas. Analizuojant galimybes egzistuoti teorijai, vienijančiai individualistinius ir visuomeninius teisės tikslus, reikia įvertinti dichotomijos individas–visuomenė absoliutumą. Tai yra reikia atsakyti į klausimą, ar santykio individas–visuomenė viena šalis dominuoja. Pripažįstant tik vienos šalies reikšmingumą, skirtingų teisės tikslų vieningumas tampa sunkiai įgyvendinamas ir atitinkamai turi būti sutinkama su pozicija dėl vieno ar kito teisės tikslo dominavimo (teisingumo, teisės saugumo, laisvės ir individo saugumo tikslai – dominuojant

individui, bendros gerovės tikslas – visuomenę iškeliant virš individo).

Tačiau remiantis ne požiūriu, atskiriančiu ir priešpriešinančiu individą ir visuomenę vienas kito atžvilgiu, o iškeliant idėją, kad individas ir visuomenė sudaro abipusiais ryšiais pagrįstą sistemą, sukuriama pirma bendro požiūrio į teisės tikslus sąlyga. Justiniano digestuose galima įžvelgti tokios idėjos užuomazgas. Pirmoje digestų knygoje pateikiama tiek labiau į visuomenės tikslus orientuota Pomponijaus nuostata, kad „... mes privalom paklusti ... tėvynei“ [15, p. 84–85], tiek Ulpiano teiginys, kuris gali būti siejamas su individualiais interesais, kad „Justicija yra nekintanti ir pastovi valia kiekvienam suteikti jo teisę“ [15, p. 86–87].

Tokioje teorijoje tarp individo ir visuomenės neegzistuoja vienašališkų subordinacijos santykių, kai vieno iš jų balsas turi absoliutų išankstinį dominavimą kito atžvilgiu. Jie yra pakeičiami abipusės priklausomybės ryšiais. Rudolfas von Iheringas šiuos ryšius apibrėžė taip: „Tu egzistuoji pasauliui“ (individo tarnavimas visuomenei) ir „Pasaulis egzistuoja Tau“ (visuomenės tarnavimas individui) [6, p. 67, 80, 91–92]. Iheringo teorijoje abu šie elementai yra būtini ir neišvengiami.

Viskas prasideda nuo vieno individo A siekio pasinaudoti kito individo B ištekliais savo tikslams pasiekti. Tokius santykius Iheringas apibrėžia formule „Tu egzistuoji Man“. Būtent tokia egoistinė individo pozicija padeda formuotis visuomenei ir yra pirma šio proceso sąlyga. Antra visuomenės formavimosi sąlyga yra ta, kad antrasis tokių santykių dalyvis individas B nėra linkęs altruistiškai padėti individui A. Individo B egoizmas skatina jį taip pat pasitelkti individo A išteklius savo tikslams pasiekti. Dėl šios priežasties šių individų dalyvavimas tarpusavio santykiuose tampa įmanomas tik kai jie sutinka leisti vienas kitam pasinaudoti jų turimais ištekliais. Kiekvienas iš jų, norėdamas pasinaudoti kitu kaip priemone savo tikslams pasiekti, kartu turi sutikti padėti įgyvendinti kito individo interesus. Taip vieno individo tikslai yra sujungiami su kito interesais [6, p. 37]. Nesvarbu, kokią formą įgis šie santykiai (individai turės skirtingus interesus ir apsimainys turimomis vertybėmis arba jų interesai sutaps ir jie sujungs savo išteklius bendram tikslui pasiekti), bet kokiu atveju žmogaus jėgų ir galimybių ribotumas nepalieka jam kitos išeities tik dalyvauti socialiniuose santykiuose.

Dėl tokio socialinio individų aktyvumo formuojasi socialiniai individų susivienijimai, o vėliau ir visuomeniniai institutai (teisė, apyvarta, dorovė) bei pati valstybė [6, p. 40, 43]. Kartu tai reiškia, kad individas pradeda kontaktuoti ne tik su pavieniais asmenimis, bet ir su jų grupėmis ir pačia visuomene. Šiems santykiams yra būdingos tos pačios savybės. Individas socialines grupes ir visuomenę laiko priemonėmis savo tikslams pasiekti. Tačiau už tai, kad pastarieji sutiktų su tokia jų padėtimi individo atžvilgiu, jis taip pat privalo užimti tokią pat padėtį jų atžvilgiu, t. y. tapti jų interesų įgyvendinimo priemone. Tik tokiu atveju egzistuoja individo ir visuomenės bendradarbiavimo pagrindas. Iheringo teorijoje toks bendradarbiavimas yra neišvengiamas. Jo nuomone, visuomenę galima apibrėžti kaip faktinį gyvenimo organizavimą kitiems (iš jų visuomenei ir pasauliui) ir su kitų pagalba, taip pat būtina egzistavimo sau pačiam forma [6, p. 89].

Tokia situacija lemia visuomenės ir individo ryšių egzistavimą. Individo gyvavimas visuomenėje padeda jam tenkinti savo poreikius. Jis gali naudotis kitų individų ar jų junginių turimais materialiniais ar intelektualiniais ištekliais. Be visuomeninės gyvenimo organizacinės formos paties individo galimybės patenkinti visus poreikius, iš jų ir gyvybiškai būtinus, labai stipriai susiaurėtų. Dėl šios priežasties individas privalo gerbti visuomenės interesus ir jų paisyti, kartu gauti individualią naudą, kurią duoda priklausymas tam tikrai visuomenei. Toks individo suinteresuotumas visuomeninio egzistavimo forma leidžia individualių ir visuomeninių interesų ir tikslų susidūrimą analizuoti per kitą prizmę. Pripažįstant individo priklausymo visuomenei būtinybę ir jo suinteresuotumą visuomenės egzistavimu, galima teigti, kad, susidūrus individualiam ir visuomeniniam tikslams, individo subjektyviuoju požiūriu konfliktas kyla tarp trumpalaikio ir ilgalaikio individualių interesų. Viena vertus, konfliktą lemia konkretus trumpalaikis individo interesas, kita vertus, yra ilgalaikis individo interesas priklausyti visuomenei, kaip būtina jo egzistavimo sąlyga. Pasirinkęs pastarąjį interesą, individas už galimybę toliau priklausyti visuomenei ir naudotis jos ištekliais sutiktų atsisakyti trumpalaikio reikalavimo, t. y. pripažintų visuomeninių tikslų ir interesų (bendros gerovės tikslo) dominavimą konkrečiu atveju ir savo subordinuotą padėtį visuomenės atžvilgiu. Kartu reikia pripažinti, kad tikėtina situacija, kai individas pasirinktų trumpalaikį interesą. Tokiu atveju, pažeidus visuomeninius tikslus, individas būtų skatinamas palikti tokią visuomenę[2].

Tačiau toks individo atsisakymas visuomeninio gyvenimo būdo nėra naudingas ir pačiai visuomenei. Tokiu būdu prarandančiai savo narius visuomenei kyla reali egzistavimo grėsmė. Visuomenė šiuo atveju yra socialinių žmonių tarpusavio santykių masės išvestinė. Mažėjant jai priklausančių individų skaičiui, mažėja ir jos turimi žmogiškieji ištekliai, ir nutrūksta ar sumažėja galimybės kooperuotis skirtingiems žmonėms socialinių ryšių pagalba. Tai reikštų siauresnes tokios visuomenės galimybes patenkinti įvairius jos narių poreikius. Tai atitinkamai skatintų šiuos likusius individus pradėti ieškoti galimybės prisijunti prie kito, didesnio narių rato visuomenių. Tai rodo, kad visuomenei yra nenaudingas vienareikšmis dominavimas santykiuose su individais ir toleravimas vien visuomeninio bendros gerovės tikslo. Atvirkščiai, visuomenė, siekdama išlaikyti turimus narius, turėtų siekti, kad bendros gerovės teisės tikslo turiniui didelę reikšmę įgytų individualūs teisės tikslai, t. y. individualūs interesai evoliucionuotų į bendros gerovės sampratą. Bendros gerovės tikslas tampa individualistinių teisės tikslų tąsa.

Be abejo, skirtingos faktinės aplinkybės gali suponuoti visuomenės ir individo santykio modelius, kuriuose iš pirmo žvilgsnio vienam iš šių santykių subjektui suteikiamas dominuojantis vaidmuo. Kuo didesnės individo galimybės atsisakyti savo narystės vienoje visuomenėje ir pereiti į kitą arba apskritai atsisakyti visuomeninio gyvenimo būdo, tuo svaresnė yra jo pozicija visuomenės atžvilgiu, ir atvirkščiai. Tačiau gilesnė

[2] Reikia pabrėžti, kad straipsnyje nėra nagrinėjama bausmių, taikomų visuomenės už jos interesų pažeidimą, adekvatumo pažeidėjo gaunamai naudai problematika. Pripažįstama, kad visuomenės atsakas į individo veiksmus visada turi viršyti pastarojo gaunamą naudą.

jų analizė parodo, kad toks dominuojantis subjektas pripažįsta savo priklausomybę nuo kito subjekto. Pavyzdžiui, viduramžių Grenlandijos vikingų visuomenės nariai turėjo ypač ribotas egzistavimo ne visuomenėje arba jos pakeitimo galimybes ir jų išlikimas priklausė nuo nuolatinio bendradarbiavimo. Dėl šios priežasties Grenlandijos vikingų visuomenė griežtai reglamentavo savo individų elgesį ir šiuo požiūriu užėmė dominuojančią vietą. Tačiau kartu nuolatinio bendradarbiavimo būtinumas padidino ir kiekvieno individo svarbą. Tai savo ruožtu skatino vikingų visuomenę rūpintis kiekvieno jos nario gerove: turtingi visuomenės nariai sunkmečiu padėdavo nepasiturintiems, skolindami jiems savo gyvulius; dalydavosi tarpusavyje skirtingais ištekliais [13, p. 315, 319–320].

Reziumuojant individų ir visuomenės santykių analizę, galima padaryti išvadą, kad individas yra linkęs paklusti visuomenės tikslams ir išlikti jos nariu, o visuomenė orientuojasi į tarnavimą individo tikslams.

Struktūrinis bendro požiūrio į teisės tikslus aspektas. Kitas bendrą požiūrį į teisės tikslus galintis pagrįsti aspektas yra jau pateiktų „pretendentų“ į pagrindinio teisės tikslo pakankamumo teisės normų kūrimo ir pagrindimo srityje analizė, t. y. įvertinimas, ar individualūs ar visuomenės teisės tikslai gali pagrįsti visų teisės normų kūrimą ir egzistavimą.

Pats Radbruchas pripažino, kad ne visais atvejais lygybės idėja, kaip teisingumo įgyvendinimo forma, gali būti vienintelis ir pakankamas konkrečių teisės normų kūrimo šaltinis. Pavyzdžiui, baudžiamosios teisės srityje remiantis lygybės principu gali būti reikalaujama vienodos bausmės už vienodus nusikaltimus vienodiems nusikaltėliams. Bet lygybės principas negali abstrakčiai nurodyti, kokią konkrečią bausmę reikia skirti už konkretaus nusikaltimo padarymą [11, p. 92]. Jis negali atsakyti į klausimą, ar už vagystę reikia bausti nukertant ranką, atimant laisvę, pinigine bauda. Vienintelė išvada, kurią galima padaryti remiantis šia dogma: jei yra pasirinkta viena iš bausmės už vagystę forma, tai ji turi būti taikoma visais tokios pačios vagystės atvejais. Abstrakčiu lygmeniu tai reiškia, kad pats lygybės principas negali tapti autonominiu taisyklių kūrimo instrumentu. Tai yra juo remiantis negalima suformuluoti taisyklės, kaip reikia elgtis individui, kai nėra ankstesnio elgesio modelio, kuriuo privalo vadovautis individas. Tik sukūrus ar radus tokį elgesio modelį, atsiranda lygybės principo egzistavimo ir praktinio taikymo erdvė. Tik esant konkrečiai taisyklei individui yra įmanoma reikalauti, kad ji būtų taikoma jo atžvilgiu remiantis lygybės principu. Siekiant teisingumo (lygybės) teisės tikslo, šią problemą galima išspręsti tik pripažįstant absoliučią individo diskrecijos teisę renkantis elgesio modelį tam tikroje situacijoje, kai neegzistuoja jokio anksčiau suformuluoto elgesio modelio. Tai reikštų, kad kiekvienas individas turėtų galių kurti visuotinai privalomas normas, ir tas kūrimas būtų visiškai nepriklausomas nuo teisės sistemos įtakos. Tačiau šiuolaikinėse valstybėse tokia situacija yra sunkiai įsivaizduojama.

Pirminis taisyklių kūrimas nėra vienintelė problema, susijusi su lygybės (teisingumo) teisės tikslu. Kadangi lygybės dogma nepostuluoja vien universalios lygybės egzistavimo, taip pat nurodo, kad „su lygiais turi būti elgiamasi vienodai, o

su nelygiais – nevienodai“, tai antru atveju lygybės egzistavimo sferoje atsiranda būtinumas prieš taikant lygybės principą atsakyti į klausimą, kas gali būti pagrindas pripažinti tam tikrų individų lygybę arba nelygybę. Universalios lygybės atveju šis klausimas yra nereikšmingas. Tada laikomasi pozicijos, kad kiekvienas individas turi tokį interesą ir valstybė turi atitinkamą pareigą jį gerbti. Kitais atvejais, kai akceptuojamas skirstymo į vienodus–nevienodus egzistavimas, prieš taikant lygybės tikslą reikia nustatyti kriterijus, leidžiančius atlikti tokį diferencijavimą. Reikia nurodyti, kad, kaip ir „pirmo elgesio atvejo reglamentavimo“ problema, teisingumo (lygybės) teisės tikslas savarankiškai negali išspręsti šios problemos.

Nenuvertinant šio tikslo svarbos, reikia konstatuoti, kad jis yra nepakankamas, norint pagrįsti visą teisės sistemą. Teisingumo (lygybės) teisės tikslas formuluoja tik procedūrinį reikalavimą, pagal kurį „konfliktai turi būti sprendžiami remiantis bendrosiomis normomis“ [11, p. 95]. Dėl tokios formalios prigimties jis negali vienareikšmiškai nurodyti, koks turi būti teisės turinys, ir tik autoritariškai būdu gali būti nustatyta, kas yra galiojanti teisė [7, p. 170].

Kalbant apie teisės saugumo teisės tikslo pakankamumą, galima įžvelgti kelias problemas. Pirma – pirminis taisyklių kūrimas. Pripažįstant teisės saugumo teisės tikslo absoliutumą ir jo pirmumą visų kitų teisės tikslų atžvilgiu, kartu reikia konstatuoti, kad jis nepateikia jokių reikalavimų pirmosioms teisės normoms formuluoti, kai dar nėra iki tol galiojusių ir šio tikslo saugomų taisyklių. Šiame taške teisės saugumo idėja ne tik negali apriboti piktnaudžiavimo valdžia galimybių, bet ir nepalieka kitos išeities, o tik valdingu paliepimu sukurti pirmas teisės normas, kurios bus saugomos ir sudarys individų ilgalaikio planavimo pagrindą. Tačiau toks valdingas normų kūrimas įkūnija ir tam tikrų vertybių ir tikslų įtvirtinimą teisėje. Dėl šios priežasties teisės saugumo teisės tikslas gali būti laikomas nors ir labai svarbus, bet tik papildomas ir padedantis. Jo funkcija tampa pirminio teisės kūrimo metu teisėje įtvirtintų principų ir tikslų apsauga, t. y. teisės saugumas užtikrina konkrečios tvarkos egzistavimą ir taip padeda palaikyti tokią tvarką.

Antras probleminis klausimas – neabsoliutus teisės statiškumas. Teisės saugumo tikslui įgyvendinti nereikia panaikinti visų teisės kitimo galimybių. Atvirkščiai, teisės saugumo idėja laikoma individo saugumo nuo valdžios savivalės teisėkūros srityje ekvivalentu. Tai reiškia, kad teisėkūra pati savaime neprieštarauja šiam tikslui. Jo siekiant reikia, kad teisėkūra atitiktų tam tikrus išorinius kriterijus ir užkirstų kelią nepagrįstam teisės kitimui [7, p. 171].

Trečias probleminis teisės saugumo tikslo aspektas yra vertybinių sąvokų vartojimas teisės normose. Tokiu atveju yra grėsmė, kad teismų praktikoje galės būti naudojami skirtingi jų apibrėžimai, o tai sukeltų didesnį teisės neaiškumą [7, p. 170]. Šios vienintelio priimtino griežtai neapibrėžtų sąvokų turinio nustatymo problematikos teisės saugumo tikslas taip pat negali išspręsti. Jis gali tik postuluoti tokiu atveju, kad tokias sąvokos turinčios normos būtų keičiamos numatyta tvarka.

Laisvė, kaip teisės tikslas, susiduria su kita problema negu teisingumo ir teisės saugumo analizėje. Pagrindinė problema,

kurią galima įžvelgti analizuojant teisės laisvės tikslą, yra jo veikimo ribų nustatymas. Laisvės idėja neduoda atsakymo į klausimą, kaip turi būti sprendžiama, kada laisvė turi būti apribota kitos vertybės labui [3, p. 367]. Tačiau būtent tokių ribų nustatymas ir yra pagrindinis teisės uždavinys dominuojant laisvės tikslui. Dėl šios priežasties liberaliose teisės teorijose naudojamas individo saugumo teisės tikslas, kuris ir turi nustatyti individo laisvės ribas. Tai yra pripažįstama ne vieno individualaus teisės tikslo dominavimas, o kad egzistuoja dviejų tikslų kompleksas.

Teisė tokiu atveju tarsi susideda iš dviejų dalių. Vieną sudaro normos, skirtos nustatyti individo laisvės ribas ir apsaugos nuo svetimo neigiamo poveikio jai priemones. Kita numato tik individo saugumo sritį ir jos apsaugos mechanizmą. Tokia teisės sistema yra orientuota tik į šių sričių tarpusavio balansavimą, t. y. nustatymą, kur baigiasi vieno individo saugumo zona ir prasideda kito laisvės sritis. Dėl šios priežasties kritinė teisės laisvės tikslo analizė turi būti sujungta su individo saugumo teisės tikslo tyrimu ir turės būti įvertinta, ar atlikus šią analizę būtų galima kalbėti apie vienintelį ir teisingą prigimtinį jų apibrėžimą.

Pirmas šios sisteminės analizės klausimas – laisvės ir individo saugumo ribų nustatymo remiantis šiais principais galimybių įvertinimas. Sisteminis šių vertybių santykis leidžia teigti, kad nė viena iš jų nepretenduoja į absoliutumą. Priešingu atveju kitai vertybei nebūtų paliekama veikimo erdvės. Suteikus absoliutų statusą laisvės tikslui, laisvę reikėtų traktuoti kaip savivalę ir individams nebūtų suteikiama jokia apsauga. O absoliutus individo saugumas galėtų būti pasiektas tik detaliai reglamentuojant jo gyvenimą ir taip eliminuojant tikimybę, kad jis ar kitas individas priims jo atžvilgiu žalingą sprendimą, t. y. atsisakant laisvės tikslo. Todėl galima konstatuoti, kad egzistuoja tam tikros šių teisės tikslų maksimalios ir minimalios ribos, t. y. tam tikras laisvės ir saugumo minimalus lygis, kuris iš individo negali būti atimamas, ir maksimalus lygis, kurio joks individas negali viršyti.

Toks teiginys kelia naują klausimą, ar galima kalbėti apie minimalaus ir maksimalaus lygių sutaptį laisvės ir individo saugumo tikslų atvejais. Teigiamai atsakant į šį klausimą, susiduriama su individo padėties statiškumo problematika. Individo teisės susidės iš dviejų minėtų dalių: teisės, ginančios jo laisvę, ir teisės, ginančios jo saugumą. Jis tokioje sistemoje galės pagerinti savo padėtį tik atrasdamas naujus išorinius šaltinius, nesusijusius su kitais individais ir jų laisvėmis ar saugumu. Reikia pabrėžti, kad nereiškia, jog teisės sistemoje, grindžiamoje laisvės ir individo saugumo tikslais, vertybių mainų[3] santykiai tarp individų yra neįmanomi. Šie santykiai gali būti tik lygiaverčiai ir negali atnešti naudos vienam iš jų kito sąskaita, nes tokiu atveju pastarasis individas patirtų vertybių netektį ir atsidurtų žemiau jam garantuojamo saugumo ribos. (Be to, kiltų klausimų dėl pirmojo individo gautos naudos apsaugos galimybių, nes ji viršytų jam garantuojamos teisinės apsaugos maksimalią ribą.) Šios problemos sprendimas galėtų būti tam tikrų vertybių išėmimas iš individo saugumo tikslo veikimo srities ir atitinkamas išankstinis

[3] Mainų sąvoka šiuo atveju vartojama plačiausia reikšme ir apima keitimąsi materialiomis ir nematerialiomis vertybėmis.

jam suteikiamo minimalaus ir kartu maksimalaus saugumo lygmens sumažinimas. Tačiau dėl tokio veiksmo prarandama šios vertybės apsauga kitų individų atžvilgiu. Tai įvyksta dėl to, kad teisė šioje koncepcijoje suprantama kaip vieno individo saugumo suderinimas su kito laisve. Vertybės išėmimas iš vieno individo saugumo zonos automatiškai reikštų jos patekimą į kitų individų laisvės zoną ir suteiktų jiems nepriklausomą teisę užvaldyti šią vertybę neatsižvelgiant į pirmojo individo valią. Tai reiškia, kad tam tikros vertybės išėmimas iš individo saugumo zonos sudaro sąlygas įvykdyti ne tik nelygiaverčius mainus, bet ir individui teisėtai jos netekti net nesant jo valios.

Laisvės ir individo apsaugos minimalios ir maksimalios ribų atskyrimas padeda išvengti su individo padėties statiškumu susijusios problemos. Tokio atskyrimo atveju individui yra suteikiamas laisvės ir saugumo minimumas, kurio jis bet kokiu atveju negali prarasti ar atsisakyti, ir jų maksimumas, kurio jis negali viršyti. Tarp šių dviejų ribų egzistuoja tam tikra zona, kurią galima pavadinti individualios rizikos zona. Veikdamas būtent šioje zonoje individas gali pagerinti savo padėtį arba nesėkmės atveju ją pabloginti. Šioje zonoje laisvės ir individo saugumo tikslai praranda savo universalumo savybę, kurią jie turi žemiau minimalios ribos. Šioje srityje jie tampa subordinuoti teisės tikslui, kurį Tomas Džefersonas Nepriklausomybės deklaracijoje įvardijo kaip laimės siekio teisę [16, p. 25]. Tokiu būdu dvinarę laisvės ir individo saugumo tikslų dominavimo sistemą tampa būtina papildyti trečiuoju nariu, užtikrinančiu individo veiklos, paremtos rizika, buvimo galimybę: laimės siekio tikslu. Taigi, teisės normos tokioje sistemoje turėtų įtvirtinti laisvės ir individo saugumo minimalias ribas, kurių kiti individai negalėtų pažeisti ir nustatyti socialinių santykių, patenkančių į tarp šių ribų esančią individo rizikos zoną, t. y. sudaryti galimybes individui įgyvendinti laimės siekimo teisę. Užbaigiant laisvės, individo saugumo ir laimės siekimo teisės tikslų analizę, galima padaryti išvadą, kad ši principų sistema gali paremti teisės, kaip socialinio reiškinio, numatančio individo rizikos ribas, t. y. apibrėžiančio minimalius laisvės ir individo saugumo lygius, ir reglamentuojančio šia rizika paremtus santykius, sistemą. Tačiau nė vienas iš šių tikslų ar jų derinių negali duoti vienintelio atsakymo į klausimą dėl teisės normų turinio.

Be to, laimės siekimo tikslas nėra vienintelis būtinas laisvės ir individo saugumo teisės tikslų sistemos papildymas. Individo saugumo idėja reikalauja, kad veiktų tam tikras visuomeninis mechanizmas, užtikrinantis jos veikimą, ir taip padidėja visuomenės interesų vieta teisėje. Šio mechanizmo egzistavimas reiškia ir tai, kad turi būti sukurtos jo apsaugos priemonės. Atitinkamai teisės sistema turi būti papildoma normomis, kurios saugotų pačią visuomenę, o ne tik ją sudarančius individus. Šios normos neturi ryškaus individualistinio bruožo ir jų turinys tik netiesiogiai gali būti veikiamas individualių tikslų. Tai reiškia, kad laisvės ir individo saugumo teisės tikslai negali būti laikomi šių normų kūrimo ir veikimo galios šaltiniais. Dėl laisvės ir individo saugumo teisės tikslų nepakankamumo ir neapibrėžtumo buvo formuluojami skirtingi požiūriai į tai, kaip šie tikslai turi būti derinami su viršindividualistinio darinio egzistavimu. Jie apima pakankamai platų spektrą. Nuo

ryškaus individualistinio „taikaus laisvų ir lygiateisių individų koegzistavimo“, kai visuomenės vaidmuo apribojamas laisvės ir nuosavybės apsauga, iki „visuomeninės santvarkos apsaugos nuo pažeidimų“ teorijos, pagal kurią individas galėjo patirti suvaržymų, siekiant tam tikros tvarkos apsaugos ar atkūrimo [4, p. 160, 162, 165]. Tai reiškia, kad remiantis laisvės ir individo saugumo idėja, galima pateikti tik bendrus teisės sistemai keliamų reikalavimų kriterijus ir palikti erdvę pasirinkti konkretų modelį, griežtai nedeterminuojant jokio konkretaus požiūrio privalomumo.

Bendra gerovė, kaip teisės tikslas, susiduria su kita problematika. Individualūs teisės tikslai negali vienareikšmiai formuluoti privalomų normų ir nekelia reikalavimų, koks subjektas galėtų atlikti tokį veiksmą. Bendras geros teisės tikslas, būdamas orientuotas į tam tikrą organizacinę struktūrą, gali išvengti šios problemos. Visuomenės egzistavimas reiškia, kad jos viduje turėtų veikti tam tikri institutai, turintys įgaliojimų priimti bendrus privalomus sprendimus. Dėl šios priežasties bendros gerovės tikslas išvengia individualiems teisės tikslams būdingos nepakankamumo problemos. Tačiau kartu jis susiduria su kita nepakankamumo problema. Bendros gerovės teisės tikslas sudaro galimybes veikti teisėkūros procesams, tačiau kartu nėra jokių vertybinio pasirinkimo privalomų kriterijų. Skirtumas tarp individualių teisės tikslų nepakankamumo ir visuomeninio bendros gerovės teisės tikslo nepakankamumo gali būti suprantamas taip: pirmu atveju yra aišku, kokiais kriterijais reikia vadovautis kuriant normas, bet nėra atsakymo į klausimą, kas ir kaip turi juos taikyti; antruoju – galima nustatyti, kas turi teisę kurti teisės normas, bet nėra kriterijų, pasakančių, kaip toks subjektas turi įgyvendinti savo įgaliojimus.

Pateikta išvada skatina sujungti individualius ir visuomeninius teisės tikslus į vieningą visumą, naudojant kiekvieno iš jų stiprybes kitų nepakankamumui pašalinti. Individualistiniai teisės tikslai padeda atlikti vertybinį teisės turinio pasirinkimą, o viršindividualistinis – užtikrina visuotinį tokio pasirinkimo privalomumą. Tokiam sujungimui pagrįsti padeda ir jį pateisina aptarti abipusio individo ir visuomenės priklausomumo ryšiai. Atitinkamai pagrindinis teisės tikslas bendriausiu požiūriu gali būti suformuluotas taip: užtikrinti visuomenės, orientuotos į individualių tikslų ir interesų tenkinimą, egzistavimą ir funkcionavimą.

Baigiant šią analizę reikia sutikti su R. Dworkino teiginiu dėl teleologinių teorijų praktinio pritaikymo problematikos [3, p. 248] ir nurodyti, kad ji buvo paremta idealiuoju modeliu, kai visuomenėje yra pakankamai didelė vieninga homogeniška individų masė ir kai vieno individo interesas gali būti ir yra visų kitų ar bent didžiosios daugumos individų interesu. Realioje visuomenėje tokį individų vieningumą galima aptikti retais atvejais.

Išvados

Idėjas, siekiančias apibrėžti pagrindinį teisės tikslą, galima suskirstyti į dvi grupes priklausomai nuo jų kilmės šaltinio: individualistiniai teisės tikslai ir viršindividualistiniai teisės tikslai. Pirmai grupei galima priskirti teisingumo (lygybės), teisės saugumo, laisvės ir individo saugumo tikslus, o viršindividualistiniam teisės tikslui – bendros gerovės idėją. Tačiau socialinis

ir struktūrinis aspektai leidžia atsisakyti griežto abiejų teisės tikslų grupių atskyrimo ir pagrindžia jų turinio konvergencijos idėjos teisingumą. Socialinis aspektas paneigia griežtą individo ir visuomenės atskirumą ir nurodo juos glaudžiai siejančius priklausomybės ryšius. Struktūrinio aspekto analizė leidžia teigti, kad ne vienas atskiras individualistinis ar viršindividualistinis tikslas nėra savaime pakankamas ir susiduria su tam tikromis problemomis. Individualistinių teisės tikslų atvejais tai yra negalėjimas normų kūrimo mechanizmo išvesti iš šių idėjų, o viršindividualistinio – nėra aiškių vertybinių teisėkūros kriterijų. Todėl, nepaisant to, kad galima nustatyti skirtingus teisės tikslų kilmės šaltinius, dėl nurodytų socialinių ir struktūrinių aspektų egzistavimo individualistinių ir viršindividualistinių teisės tikslų turinys turi būti suvokiamas per bendrą požiūrį į juos, t. y. individualistiniai teisės tikslai, nors ir kyla iš individo siekių, atspindi ne tik individo, bet ir visuomenės tikslus, ir atvirkščiai.

LITERATŪRA

1. ARISTOTELES. *Nikomachische Ethik*. Hamburg: Meiner, 1985.
2. DEL VECCHIO, G. *Individuum, Staat und Korporation*. Zeitschrift für Schweizerisches Recht, Band 54, Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1935.
3. DWORKIN, R. *Rimtas požiūris į teises: teisės sociologija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
4. GRIMM, D. *Die Zukunft der Verfassung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1991.
5. HOBBES, T. *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil*. London: Oxford University Press, 1950.
6. IHERING, R. VON. *Der Zweck im Recht*. I Band. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1877.
7. KAUFMANN, A. *Grundprobleme der Rechtsphilosophie*. München: C. H. Beck, 1994.
8. MAIHOFER, W. *Die Legitimation des Staates aus der Funktion des Rechts. Legitimation des modernen Staates*. International Association for the Philosophy of Law and Social Philosophy / Deutsche Sektion. Wiesbaden: Steiner, 1981.
9. CICERO, MARCUS TULLIUS. *De officiis: Ad Marcum filium*. Leipzig: J. B. Hirschfeld, 1852.
10. MILL, J. S. *On liberty and other essays*. New York: Oxford University Press, 1998.
11. RADBRUCH, G. *Der Mensch im Recht. Zweck des Rechts*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1957.
12. RADBRUCH, G. *Vorschule der Rechtsphilosophie*. Willsbach / Heidelberg: Scherer, 1947.
13. ДАЙМОНД, ДЖ. КОЛЛАПС. *Почему одни общества выживают, а другие умирают*. Москва: АСТ, 2008.
14. ДАНИЛОВ, С. Ю. *Правовые демократические государства*. Москва: Дашков и К°, 2005.
15. *Дигесты Юстиниана*. Том I, книги I–IV. Отв. ред. Л. Л. Кофанов Москва: Статут, 2008.
16. ЖИЖКОВА, О. А. *Соединенные Штаты Америки: Конституция и законодательство*. Москва: Прогресс, Универс, 1993.
17. ЛОКК, ДЖ. *Сочинения*: В трёх томах. Т. 3. Москва: Мысль, 1988.

DES VORHERRSCHENDEN ZWECKS DES RECHTES

Vladimir Kosatyj

Zusammenfassung

In der Rechtswissenschaft sind verschiedene Theorien, die auf die Frage antworten, welches Hauptzweck des Rechtes abgefasst. Im Artikel werden fünf Ideen studiert: des Gemeinwohls, der Gerechtigkeit, der Sicherheit des Rechtes, der Freiheit und der Sicherheit des Individuums. Auf den Quellen der Herkunft gegründet worden, kann man sie auf zwei Gruppen teilen: individualistische Zwecke des Rechtes (die Gerechtigkeit, die Sicherheit des Rechtes, die Freiheit und die Sicherheit des Individuums)

und überindividualistische Zwecke des Rechtes (das Gemeinwohl). Die individualistische Zwecke des Rechtes dienen der Verkörperung ins Leben der Interessen des Individuums. Der überindividualistische Zweck des Gemeinwohls ist auf den Schutz der Prioritäten einer bestimmten Vereinigung der Individuen ausgerichtet.

Aber, obwohl die individualistische und überindividualistische Zwecke des Rechtes verschiedene Quellen der Herkunft haben, zwischen ihnen die Beziehungen, die die Konvergenz der Inhalte dieser Zwecke existiert. Aufgrund des sozialen Aspektes wird es gesteht, dass zwischen den Individuen und der Gesellschaft die Beziehungen der gegenseitigen Abhängigkeit existieren: dem Individuum ist es leichter, in der Gesellschaft überzuleben, und die Gesellschaft kann ohne Individuen nicht existieren. Deshalb werden die individualistische Zwecke in überindividualistische und umgekehrt widergespiegelt. Der zweite Aspekt, der für die einheitliche Ansicht über die Zwecke des Rechtes sagt, ist der strukturelle Aspekt der Zwecke des Rechtes. Wie individualistische, als auch überindividualistische Zwecke des Rechtes eine bestimmte Mängel haben. Die individualistische Zwecke des Rechtes können die Mechanismen der Bildung der obligatorischen Normen nicht vorzusehen. Die überindividualistische Zwecke des Rechtes können die deutlichen wertmäßigen Kriterien des Rechtes nicht vorzusehen.

Įteikta 2010 m. birželio 10 d.
Priimta publikuoti 2010 m. spalio 22 d.